

3. Комісаров С.А. Взаємодія поліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку: міжнародний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 123–126.
4. Раевский П.А., Пархоменко С.А. Организация правоохранительной системы в некоторых федеральных странах мира. *Комитет гражданской инициативы фонд «Индем»*. URL: <http://www.indem.ru/proj/rpf/orpraohrsifederstra.pdf>.
5. Случевская Ю. Зарубежный опыт партнерских отношений полиции и гражданина. *Объединенная редакция МВД России*. 2012. URL: <http://www.ormvd.ru/pubs/102/15425>.
6. Бакаев А.А. Система профилактики правонарушений несовершеннолетних. Москва : Логос, 2004. 218 с.
7. Будь О. Организация и правовое регулирование применения превентивных полицейских мер в сфере обеспечения правопорядка в стране: опыт ряда стран Европы для Украины. *Leges si viata: Закон и Жизнь: междунар. науч.-практ. журнал*. 2019. № 2/2 (Februarie). С. 36–41.
8. Музичук О.М. Зарубіжний досвід участі громадян та громадських формувань в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями. *Право і безпека : наук. журнал*. 2002. Вип. 2. С. 101–105.
9. Бандурка О.М. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 352 с.
10. Бобро Н.В. Зарубіжні практики взаємодії поліції та населення. *Сборник публикаций мультидисциплинарного научного журнала «Архивариус» по материалам V Международной научно-практической конференции: «Наука в современном мире» г. Киева: сборник со статьями (уровень стандарта, академический уровень)*. Киев : Мультидисциплинарный научный журнал «Архивариус», 2016. С. 117–119.
11. О полиции : Закон от 28 октября 2013 г. № 1444-Ів. *Законодательный вестник Грузии*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/2047533?publication=22>.

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-2.43>

ПАЙДА Ю.Ю.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ ДО ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Для побудови в Україні сучасної моделі відносин між державою і церквою доцільним є використання позитивних досягнень країн Західної Європи та колишнього «соцтабору», які значно випереджають нашу державу у сфері реалізації принципу релігійної свободи. Подібні «запозичення» сприятимуть максимальному наближенню української правової системи до світових і європейських стандартів, нададуть імпульс подальшій демократизації законотворчого процесу в цілому. У свою чергу, будуть створені передумови для забезпечення реалізації фундаментальних конституційно-правових норм, що гарантують дотримання демократичних прав і свобод людини, зокрема і релігійної свободи. Таким чином, практичні кроки нашої держави в напрямку імплементації кращих зразків зарубіжного досвіду нормативного забезпечення прав людини і релігійної свободи мають спрямовуватися на відповідність вітчизняного законодавства стандартам, визначеним у міжнародних нормативно-правових актах, до яких приєдналася Україна, створення належних умов задія ефективної роботи інститутів демократії, вільного обміну ідеями та інформацією тощо. Наголошено, що рішення Європейського Суду з прав людини, що стало

© ПАЙДА Ю.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та філософії права (Кам'янець-Подільський податковий інститут)

правовим прецедентом, має бути обов'язково імплементоване у вітчизняне законодавство про релігійну свободу, оскільки в ньому криються засади оптимальних взаємовідносин між державою та релігійними об'єднаннями, зробивши більш прозорою процедурні моменти, пов'язані з їхньою реєстрацією та ліквідацією. Допоможе це і у справі ефективного розв'язання конфліктних ситуацій, що виникають на тлі міжконфесійних непорозумінь. Зроблено висновок, що імплементация зарубіжного досвіду нормативного забезпечення прав людини і релігійної свободи до вітчизняної правової системи відбувається на принципах доцільності; органічного поєднання мети і засобів; розбудови законодавчої бази з урахуванням норм, які фіксуються міжнародними документами із прав людини. Успішність подальшого шляху України до відповідності її законодавства міжнародним гуманітарним стандартам, а саме свободі думки, віросповідання й релігії, напряду залежить від того, як швидко наша країна буде приєднуватися до міжнародних угод, ратифікувати міжнародно-правові акти та використовувати у власному законодавстві прийняту в них термінологію, поширювати судову практику застосування норм прецедентного права, контролювати те, як у повсякденному житті суспільства дотримуються основні права і свободи, проводити відповідні заходи просвітницького характеру.

Ключові слова: міжнародні організації, релігійна свобода, міжнародне законодавство, права людини.

In order to build a modern model of relations between the state and the church in Ukraine, it is advisable to use the positive achievements of the countries of Western Europe and the former "social camp", which are far ahead of our state in the sphere of religious freedom. Such "borrowing" will promote the approximation of the Ukrainian legal system to the world and European standards, give impetus to further democratization of the legislative process as a whole. In turn, preconditions will be created to ensure the implementation of fundamental constitutional and legal norms that guarantee the observance of democratic rights and freedoms of man, including religious freedom. Thus, the practical steps of our country towards the implementation of the best examples of foreign experience of normative protection of human rights and religious freedom should be directed to compliance of the domestic legislation with the standards defined in the international normative legal acts to which Ukraine has joined, to create the necessary conditions for the effective work of the institutions, free sharing of ideas and information, and more. It is emphasized that the decision of the European Court of Human Rights, which became a legal precedent, should be necessarily implemented in national legislation on religious freedom, since it lays the foundations of optimal relations between the state and religious associations, making more transparent procedural points, related to their registration and liquidation. It will also help in effectively resolving conflicts arising from inter-religious misunderstandings. It is concluded that the implementation of foreign experience of normative protection of human rights and religious freedom in the domestic legal system is based on the principles of expediency; an organic combination of purpose and means; building a legal framework that takes into account the norms set out in international human rights instruments. The success of Ukraine's further path to its compliance with international humanitarian standards, namely freedom of thought, religion and religion, depends directly on how quickly our country will accede to international agreements, ratify international legal acts and use the terminology adopted in their legislation. to extend the case law of the case law, to control how fundamental rights and freedoms are respected in the daily life of society, of educational nature.

Key words: international organizations, religious freedom, international law, human rights.

Вступ. Після здобуття незалежності в Україні розпочався процес імплементации зарубіжного досвіду у сфері нормативно-правового регулювання захисту прав людини на свободу релігії з метою їх приведення у відповідність до міжнародних стандартів, які прийняті Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи тощо. Прискорення цього процесу вимагає і укладання

у 2014 р. Угоди про асоціацію з ЄС, де в якості одного із пріоритетів визначено забезпечення державою захисту прав і свобод людини, відмову від будь-яких проявів дискримінації осіб, які належать до меншин, повагу до різноманітності, підтримання політичного діалогу між сторонами. Усе зазначене вище має безпосереднє відношення і до проблем релігійної свободи, зокрема прав релігійних меншин, а також до ситуацій, де доводи релігійної свободи можуть виглядати контрверсійними, як у випадках невизнання державою одностатевих шлюбів, що пояснюється релігійними переконаннями переважної більшості громадян країни.

Відзначимо, що Україну характеризує поступальний рух до імплементації міжнародних правових стандартів щодо основних свобод людини. Наша держава ратифікувала цілий комплекс засадничих міжнародно-правових документів, які на глобальному рівні створюють передумови до дотримання релігійної свободи. Зокрема, мова йде про Загальну декларацію прав людини (1948), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) та ін. Членство України в міжнародних організаціях створює належні умови задля розширення можливостей застосування на практиці норм, прописаних у міжнародному праві, стосовно забезпечення прав людини як у глобальному міждержавному вимірі, так і на національному рівні.

Результати дослідження. У сучасних умовах розбудови правової держави в Україні має місце примат міжнародно-правових норм над національним законодавством, що під певним кутом зору можна інтерпретувати як надання пріоритету інтересам особи над державними. Отже, це свідчить на користь того, що головною цінністю є саме особистість, і її у жодному випадку не слід розглядати в якості засобу досягнення тієї чи іншої мети. Реалізація національними судовими органами прецедентної практики Європейського суду з прав людини, ознайомлення наших співгромадян із положеннями зазначених міжнародних актів із прав людини та діяльністю згаданої судової установи, державний курс на подальше приєднання України до конвенцій, пактів, договорів тощо, які захищають права і основні свободи людини, дозволить поширювати серед українців принципи толерантного ставлення та взаємоповаги, незважаючи на расові, національні чи релігійні особливості.

Той факт, що Україна є членом багатьох міжнародних організацій, актуалізує проблему відповідності її законодавства міжнародним стандартам у сфері захисту релігійної свободи. Аналіз стану вітчизняного законодавства продемонстрував, що воно вимагає суттєвого вдосконалення щодо більш ефективного забезпечення права на релігійну свободу. На це неодноразово вказували і наші міжнародні партнери з ПАРЄ, Ради Європи, які вказували на конкретні прогалини чинного законодавства. З огляду на це, хоча Україна ще не отримала членства у Європейському Союзі, втім, цілком доцільним виглядає вдосконалення системи прав людини і релігійної свободи в законодавстві нашої країни згідно з отриманими рекомендаціями, практичне втілення яких допоможе наблизити українське законодавство щодо забезпечення прав людини і релігійної свободи до критеріїв ЄС.

Сьогодні надзвичайно важливо знайти вірні методологічні підходи, що зможуть допомогти максимально ефективно адаптувати міжнародні правові норми до внутрішньо української ситуації. При цьому слід враховувати, що нашому народу притаманне своєрідне сприйняття й екстраполяція на суспільно-історичну практику значення найбільш важливих релігійних догм та організаційного оформлення релігійного життя. Можна погодитися з М. Лубською, яка стверджувала, що протягом своєї історії український народ зберіг трактування релігії як засобу збереження власних і загальнолюдських позитивних надбань: родинної моралі, виховання морально розвинутого молодого покоління, глибокої поваги до життя і прав інших людей, милосердя тощо [1]. І це не можна не враховувати, характеризуючи напрями імплементації зарубіжного досвіду в українське правове поле. Цей процес вимагає критичного аналізу змісту основних нормативно-правових актів, що регулюють питання, пов'язані з релігійною свободою в інших країнах. При цьому найбільш корисним для України може бути досвід ментально близьких до неї слов'янських, християнських країн, зі спільними історико-культурними традиціями.

Процес імплементації міжнародного законодавства щодо забезпечення прав людини і релігійної свободи в Україні розпочався ще за радянських часів. Це стало можливим завдяки тому, що УРСР стала одним із фундаторів ООН, коли разом із іншими державами у червні 1945 р. у Сан-Франциско, на заключному засіданні Конференції Об'єднаних Націй, де обговорювалися питання утворення та різних аспектів діяльності нової Міжнародної організації, підписала Статут ООН, який офіційно почав діяти з 24 жовтня того ж року [2].

Однак справжнє усвідомлення в нашій країні змісту права на релігійну свободу в контексті міжнародного права настало після здобуття незалежності та відбувалося паралельно із

процесом становлення національного законодавства, що регулювало дану сферу. Відійшло в минуле спотворене сприйняття правових норм щодо релігійної свободи, вже давно притаманних Західними країнами, які раніше таврувалися як «буржуазні», «позакласові» та «індивідуалістичні». На початку 1990-х рр. вітчизняне законодавство вже розроблялося з урахуванням ідей, які західна цивілізація поклала в основу організації юридичного захисту прав людини та релігійної свободи, а саме: забезпечення толерантного ставлення до особи беззастережно від її релігійних поглядів, підтримання релігійної ідентичності, надання на законодавчому рівні захисту прав релігійних меншин, використання соціального потенціалу церкви в інтересах суспільства, засудження будь-яких проявів релігійної дискримінації, недопущення проявів фундаменталізму або екстремізму в релігійному житті, обмеження впливу політиків на релігійні відносини тощо [3].

Чинне українське законодавство побудоване з урахуванням визнаних нашою державою правових норм, що закріплені в міжнародних нормативно-правових документах. Це стосується і права на свободу релігії, яке закріплено у вже проаналізованих на сторінках попереднього розділу Статуті ООН, Ст. 18 Загальної декларації прав людини та Ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Як відомо, Україна ратифікувала обидва ці документи, а Верховний і Конституційний Суди України використовують їх у своїй практичній діяльності.

У липні 1997 р. наша держава приєдналася до одного з найбільш значущих на європейському континенті міжнародно-правових документів – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Його важливість насамперед полягає в комплексному характері та відкритості для внесення доповнень і подальшого вдосконалення. Щодо комплексності, то її слід сприймати як органічне поєднання змісту різних статей даного документу, що є особливо актуальним із точки зору мотивувальної частини кожної зі статей, бо саме від неї залежить, наскільки вагомими є підстави і дієвими принципи, завдяки яким закріплюються та втілюються основоположні права і свободи. Ця особливість Конвенції має застосовуватися як під час розроблення інших міжнародно-правових документів, так і у цілях оптимізації внутрішніх законодавств у тих країнах, які приєдналися до неї. Не слід також забувати, що наведений у Конвенції перелік основоположних прав і свобод у жодному випадку не є вичерпним та впливає на той факт, що на рівні національних законодавств країн – учасниць Конвенції можуть бути вказані інші права і свободи. Таким чином, автори Конвенції не виключали в майбутньому розширення і доповнення зазначених в ній прав і свобод за рахунок запозичень із законодавств окремих країн.

На Україну поширюються повноваження механізмів, утворених відповідно до Статуту ООН: Ради із прав людини та спеціальних процедур – Спеціального доповідача зі свободи релігії та віросповідання; утворених відповідно до конвенцій, стороною в яких є Україна: Комітету із прав людини, Комітету з економічних, соціальних та культурних прав, Комітету із прав дитини та Комітету з ліквідації расової дискримінації [4].

Також у процесі імплементації зарубіжних нормативно-правових актів наша країна має дотримуватись зобов'язань, які вона взяла на себе у зв'язку з участю в Конференції щодо безпеки та співробітництва в Європі (КБСЄ), і не приймати законів, які б їх порушували. У рамках конференції було встановлено низку міжнародних гуманітарних стандартів, до яких приєдналася і Україна. Крім того, вони були закріплені в ряді положень 16 та 17 постанов Заключного документу Віденської зустрічі [5]. Краще зрозуміти зміст положень зазначених документів допоможе звернення до практики Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ). Зазначимо, що в Україні його рішення розглядаються в якості правового джерела.

У квітні 1993 р. ЄСПЛ було прийнято Рішення щодо справи «Коккінакіс проти Греції», де наголошувалося на тому, що стовпами сучасного демократичного суспільства має бути свобода думки, совісті та віросповідання. Виходячи із цього, релігійна свобода – це те, що дозволяє віруючим вільно самоідентифікуватися згідно із власними світоглядними позиціями. Так само релігійна свобода є цінною для атеїстів, прибічників агностицизму. Вона забезпечує наявність тієї багатоманітності, без якої неможливо уявити існування демократичного суспільства – мети, до якої європейська цивілізація йшла протягом століть та заплатила за це чималу ціну [6]. На наш погляд, це рішення Європейського Суду із прав людини, що стало правовим прецедентом, має бути обов'язково імplementоване у вітчизняне законодавство про релігійну свободу, оскільки в ньому криються засади оптимальних взаємовідносин між державою та релігійними об'єднаннями, що робить більш прозорими процедурні моменти, пов'язані з їхньою реєстрацією та ліквідацією. Допоможе це і у справі ефективного розв'язання конфліктних ситуацій, що виникають на тлі міжконфесійних непорозумінь.

Серед профільних документів ООН останнього десятиліття не можна не згадати резолюцію Ради з прав людини «Дискримінація на основі релігії і переконань» та її вплив на здійснення

економічних, соціальних і культурних прав» (2009), яка стала черговим орієнтиром для національних законодавств країн, що є членами ООН. У резолюції було зазначено, що будь-яка диференціація на офіційному чи правовому рівні щодо різних громад, заснована на їхніх релігійних переконаннях, буде вважатися зазіханням на свободу релігії та виявом дискримінації. З огляду на це Рада із прав людини категорично відкидає всі прояви релігійної дискримінації, а також невідворотні в разі її наявності порушення свободи думки, совісті, релігії або переконань [7].

Слід визнати, що під час роботи на Конституцією України враховувалися напрацювання провідних країн світу у сфері захисту прав людини і релігійної свободи. Зокрема, держава вступала в ролі основного гаранту повноцінного розвитку релігійної самобутності як представників титульної нації, так і національних меншин. Це було зроблено в повній відповідності до основних норм і стандартів прав людини на свободу совісті і віросповідання, прийнятих на рівні ООН.

Чинна Конституція сприяла закріпленню високих міжнародних стандартів у сфері прав людини, що стосуються релігійної свободи. Вона фактично інкорпорувала до національного законодавства відповідні норми, що містилися у Загальній Декларації прав людини та Європейській конвенції про захист прав людини. Зокрема, в повній відповідності до вказаних документів побудовано зміст 34 та 35 статей Основного закону, де йдеться про право на вільний вибір віросповідання або відмову від релігійних поглядів, безперешкодне здійснення культів та ритуалів одноосібно чи колективно, ведення релігійної діяльності. Так само у цих статтях вказувалися і підстави обмеження релігійної свободи – у випадках, якщо зазначені дії будуть становити загрозу громадському порядку, здоров'ю та моральному стану суспільства, а також посягати на права і свободи інших людей. Такі формулювання не є «ноу-хау» вітчизняного законодавця, вони майже дослівно повторюють зміст ст. 29 Загальної декларації прав людини та п. 2 ст. 9 Європейської конвенції про захист прав людини. При цьому, слід мати на увазі, що, як влучно зауважили у своїй статті дослідники В. Новіков та В. Боровікова, із чим ми цілковито погоджуємося, в даному випадку мова йде про обмеження культової, проповідницької чи іншої релігійної діяльності, але в жодному випадку не про заборону певної релігії, релігійної течії, організації тощо [8].

У підрозділі 4.2, автор вже відзначав, що певні гарантії дотримання права на релігійну свободу надає Кримінальний кодекс. Наявність у ньому відповідних положень щодо захисту релігійної свободи цілком відповідає практиці демократичних країн. Кримінальна відповідальність за неправомірне посягання на релігійну свободу забезпечувала створення на державному рівні захисного механізму, який мінімізував вірогідність поширення як релігійної дискримінації, так і фанатизму. Отже, можна констатувати, що норми вітчизняного кримінального законодавства щодо захисту релігійної свободи у цілому наближені до тих норм, які діють у країнах Європейського Союзу.

Численних змін із моменту свого прийняття у 1991 р. зазнав Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». У своїй більшості вони були інспіровані бажанням вітчизняного законодавця привести у відповідність норми Закону до міжнародних стандартів, які слугують орієнтиром окремим державам, що намагаються створити ефективну систему регуляції праводносин у сфері захисту прав людини і релігійної свободи. Але можна навести і зворотні приклади. Так, у 1993 р. під тиском тих, хто вважав цей Закон надто ліберальним, Верховна Рада прийняла поправки до нього, які, з точки зору міжнародних стандартів прав людини, частково обмежували релігійну свободу закордонних релігійних місій [9]. Православні Церкви України домагалися державної підтримки, яка б захищала їх від експансії місіонерів із Заходу.

Утім, навіть зважаючи на подібні епізоди, було цілком очевидним, що поступова та зважена гармонізація чинного вітчизняного законодавства, яке зачіпає питання релігійної свободи з відповідними міжнародно-правовими актами, не тільки надасть правові гарантії вільно сповідувати будь-яку релігію та відправляти пов'язані з нею культу, але, що на наш погляд не менш важливо для сучасного секуляризованого суспільства, не бути прибічником жодної з релігійних течій.

Не можна не визнати, що на межі XX–XXI ст. український законодавець, спираючись на комплекс міжнародних правових норм, дещо змінив своє ставлення до використання правових обмежень та заборон у сфері релігійних відносин, відчуваючи необхідність їхньої мінімізації. На відміну від радянських підходів, поширення отримали погляди, загальноприйняті в міжнародному праві, що визнають застосування обмежень тільки за умови безпосередньої загрози громадському порядку, фізичному та моральному здоров'ю, правам й інтересам інших членів суспільства. Ці зміни також корелюються з позицією Європейського Суду з прав людини, яка полягає

в тому, що обмеження прав людини має застосовуватися в разі «нагальної суспільної потреби» і «бути пропорційним тим законним цілям, які при цьому переслідуються» [10]. Позитивний вплив, вочевидь, мало й збільшення важелів впливу з боку міжнародного співтовариства, що зробило більш ефективним контроль за дотриманням Україною міжнародних нормативно-правових актів, які забезпечували права людини та релігійної свободи. Їхній обов'язковий для виконання характер підкріплено у відповідних постановках Верховної Ради України.

Утім, об'єктивний аналіз вітчизняного законодавства переконує, що воно далеко не у всьому дозволяє забезпечити дотримання основних прав і свобод, які вже не одне десятиліття є стандартами для більш розвинутих у правовому сенсі держав. Ми вважаємо, що одна з головних причин такого стану речей полягає в тому, що в Україні отримала поширення не європейська, а американська правова модель, на основі якої відбувалося облаштування конфесійного простору. «Вживаючи термін «модель» для такої специфічної сфери суспільного буття, якою є державно-церковні відносини, – зазначає В. Климов, – матимемо на увазі, по-перше, логіко-правовий аналог реальної системи державно-церковних відносин в Україні, по-друге, суспільно-правову систему, що є результатом як саморозвитку, так і засвоєння світового досвіду врегулювання відносин між інституціями держави та релігійно-церковних організацій» [10].

На відміну від країн Європи, ані в Конституції України, ані в Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» жодним чином не відображена роль українських православної та греко-католицької церков у національно-визвольних змаганнях українців, що відбувались протягом тривалої боротьби за створення власної незалежної держави. Існує й низка інших недоліків, на які неодноразово вказували фахівці в питаннях релігії та права. Наведемо тут лише один приклад відвертої юридичної колізії, на яку звернув увагу Л. Виговський, а саме необхідність подвійної реєстрації релігійних організацій як юридичних осіб, процедура якої встановлена як у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації», так і в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [11]. Наявність подібних «накладок» ще раз переконує в необхідності продовження імплементаційних процесів у вітчизняному законодавстві задля його відповідності міжнародним гуманітарним стандартам.

Те, що окремі положення чинного Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», потребують суттєвого доопрацювання, розуміють не тільки в Україні. На цьому наголошують і закордонні експерти. Зокрема, представники Парламентської асамблеї Ради Європи, які здійснюють постійний моніторинг ситуації зі станом релігійних прав і свобод в Україні, надають інформацію про перманентні випадки порушень чинного законодавства та його недоліки у сфері регулювання релігійних відносин. Більш того, від тієї ж ПАРЄ неодноразово надходили пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення норм національного законодавства.

Показовою у цьому сенсі є підготовлена у 2005 р. Рекомендація ПАРЄ № 1722 «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною». У ній були висловлені основні претензії до національного законодавства в галузі релігійної свободи, що накопичилися у цієї поважної європейської інституції. Перш за все зверталася увага на те, що українські закони обмежують свободу релігійних організацій, звужуючи форми, у яких вони можуть існувати, а саме закони не дозволяють створення місцевих або регіональних відділень без набуття статусу юридичної особи. Водночас релігійні об'єднання взагалі позбавлені права отримання згаданого статусу. Також відповідно до норм вітчизняного законодавства встановлювалися обмеження щодо мінімальної кількості осіб, необхідних для реєстрації статусу релігійної організації – 10 чоловік, тоді як для державної реєстрації решти громадських об'єднань було достатньо трьох осіб [12]. Критикували українське законодавство і через наявність у законодавчих актах цілої низки нечітко сформульованих положень, що залишало занадто великий простір для застосування адміністративного розсуду, а це, у свою чергу, оцінювалося як суттєвий недолік у нормативному забезпеченні прав людини і релігійної свободи в законодавстві України. Responsibilities

Крім того, в Рекомендації вказувалося, що релігійній дискримінації піддаються іноземці та особи без громадянства. Укладачі документу звертали увагу на брак прозорості стосовно питання розмежування повноважень між обласними державними адміністраціями та спеціальними державними органами у справах релігії щодо реєстрації різних типів релігійних організацій. Окремо зазначалася недосконалість українського законодавства в питанні належного правового забезпечення процесу повернення майна церков і релігійних організацій [7]. У цьому випадку слід запропонувати дорожню карту щодо механізмів повернення культового майна. Якщо це за певних обставин неможливо – запропонувати альтернативні варіанти, наприклад, виплату компенсації, скориставшись якою, релігійна громада зможе збудувати нову культову споруду. Також

формою компенсації може бути відведення земельних ділянок. Не дивлячись на те, що з моменту появи Рекомендації минуло майже десять років, більшість зазначених у ній недоліків вітчизняного законодавства все ще не усунуто.

Не можна сказати, що українська влада повністю ігнорувала зауваження і не намагалася внести певні зміни до законодавства. Так, у січні 2006 р. тодішній Президент України В. Ющенко видав Указ, у якому було затверджено План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають із її членства в Раді Європи, де підпункт 6 другого пункту зазначеного Плану покладав на Міністерство юстиції України місію підготовки та подання в установленому порядку до Кабміну з метою подальшого внесення на розгляд Верховної Ради нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», яка мала врахувати зауваження, висловлені європейськими партнерами нашої країни [14]. При Міністерстві юстиції було створено робочу групу, яка займалася розробленням нового законопроекту. Проте, на жаль, її діяльність виявилася не надто продуктивною, і Закон 1991 р. майже не зазнав істотних змін.

Не втратили своєї актуальності і рекомендації, які ще понад двадцять років тому Україна отримала від Громадської ради Українсько-американського Бюро прав людини. У них містився заклик уникати як механічного копіювання норм та стандартів інших країн на вітчизняні реалії, не враховуючи конкретні наслідки такого екстраполювання реакції на це з боку суспільства та особливостей його сучасного розвитку, так і рефлекторного відкидання міжнародних норм щодо прав людини і релігійної свободи, зумовлене протекціоністськими настроями стосовно «своєї» Церкви, з одного боку, чи інтересів Церкви – з іншого. У цьому ж документі було зазначено, що будь-які спроби влади відкоригувати релігійну ситуацію в Україні неприпустимі. Лише у виключних випадках втручання світської влади можливе, але тільки за умови, що воно буде знаходитися під контролем судових інстанцій та жодною мірою не буде загрожувати реалізації основних громадянських та релігійних свобод усіх громадян [13].

Серед інших невирішених проблем, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти, про що свідчать резолюції, висновки та рекомендації не тільки Парламентської асамблеї Ради Європи, але й Комітету Міністрів цієї ж організації, які є авторитетним тлумаченням європейських стандартів прав людини: відсутність можливості отримати безоплатну правову консультаційну допомогу в питаннях захисту прав людини в цілому та таких її окремих аспектів, як права національних меншин, права віруючих, релігійних сект та нових релігійних рухів [2]. Ще одним проблемним місцем є дуже рідке звернення українських судів, що перебувають під загальною юрисдикцією, до міжнародних нормативно-правових норм щодо захисту прав людини та застосування ними практики прецедентного права. На цьому тлі більш позитивні тенденції характеризують розвиток Конституційного Суду. Утім, і у цьому випадку не можна констатувати існування певної системності. На наш погляд, це наслідок того, що в Конституції України відсутні положення, які б закріплювали пріоритетність міжнародних правових норм, які забезпечують захист права на релігійну свободу.

Слід визнати, що наразі у кримінально-виконавчій системі, соціальній сфері та сфері трудових відносин відсутні дієві правові механізми, які б сприяли запобіганню будь-яким проявам дискримінації через релігійні переконання [15].

Окремої уваги заслуговує проблема невідповідності цілої низки вітчизняних положень про альтернативну службу міжнародним правовим стандартами. Зокрема, воно надається тільки на підставі релігійних поглядів. Його неможливо отримати через особисті переконання морального чи політичного характеру, наприклад, якщо громадянин вважає себе пацифістом. Правом на альтернативну службу можуть скористатися тільки ті громадяни, які входять до складу релігійних організацій, що мають офіційну державну реєстрацію, натомість ця норма суперечить іншому положенню, яке встановлює необов'язковість реєстрації релігійних організацій. Вочевидь дискримінаційним є правило, за яким проходити альтернативну службу можуть лише учасники тих релігійних організацій, що вказані у відповідній Постанові Кабміну. Щоб реалізувати дане право, особа має довести свою приналежність до тієї чи іншої релігійної організації – подати відповідну довідку, бути готовою пройти через перевірку власних релігійних поглядів. Викликає заперечення і той факт, що термін проходження альтернативної служби у два рази довший за загальний строк служби. На відміну від європейської практики, громадянам, які йдуть на альтернативну службу, пропонують вкрай обмежений вибір місць для її проходження [15].

У контексті проблеми відновлення єдності християнських різних конфесій, що проживають в Україні, не можна залишити поза увагою процес узгодження парламентом низки антидискримінаційних норм, які стосуються забезпечення права на релігійну свободу. Їх прийняття

відбувалося на хвилі євроінтеграційного оптимізму. Деякі з них викликали гострі дискусії у суспільстві та засвідчили консолідовану позицію представників усіх релігійних організацій у ставленні до запровадження в трудове законодавство таких дефініцій, як «сексуальна орієнтація» та «гендерна ідентичність»; без жодних застережень залишилася сфера трудових відносин у релігійних організаціях [16]. Жваве обговорення точилося навколо законопроекту № 3501 від 20 листопада 2015 р., у якому мова йшла про необхідність імплементації правових норм ЄС до національного законодавства у сфері запобігання й протидії дискримінації. На певному етапі до дискусії приєдналися представники Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, які висловили низку своїх зауважень стосовно цього законопроекту. Вони знайшли відклик у членів профільного комітету, які підтримали поправку, але із застереженням, що антидискримінаційні норми не повинні застосовуватись у тих випадках, коли людина реалізує своє конституційне право на свободу думки, слова й віросповідання [17].

Висновки. Підсумовуючи зміст даного підрозділу, підкреслимо, що станом на початок 2019 року Україна приєдналася практично до всіх договорів, що регулюють права людини, як універсального, так і регіонального характеру. У свою чергу, це зобов'язує нашу країну, якщо вона хоче відповідати міжнародним стандартам у цій сфері, модернізувати власне законодавство з урахуванням побажань ПАРС, Венеціанської комісії, регулярно звітувати перед відповідними міжнародними органами щодо дотримання прав і свобод, які прописані в міжнародних документах, серед підписантів яких є Україна. Сприяті проведенню моніторингу стану прав і свобод людини з боку уповноважених на це органів міжнародного контролю, як-то місія ОБСЄ та ін., оперативно реагуючи на висловлені ними зауваження.

Отже, процес імплементації міжнародно-правових норм про захист права людини на релігійну свободу на рівні національного законодавства триває. Вже на теперішній час воно є одним із найбільш збалансованих щодо питання дотримання релігійної свободи серед законодавств пострадянських країн. Проте це, як зазначалося вище, не віднімає того факту, що українські закони, особливо в контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави, потребують подальшого доопрацювання відповідно до вимог європейських інституцій та ООН. Українське законодавство в питаннях щодо регулювання прав людини та дотримання релігійної свободи має чітко наслідувати всім положенням ст. 9 та 11 Європейської Конвенції про захист прав людини та враховувати судову практику ЄСПЛ.

Не менш важливою в релігійно-правовому дискурсі постає й проблема будівництва державо-конфесійних відносин. Її вирішення передбачає докладне ознайомлення з різними моделями їхньої реалізації, а також принципами концептуального оформлення законодавчого простору їхнього функціонування. Зокрема, при нагоді може стати класифікація, запропонована американською дослідницею, професором права Е. Дефайс, яка виділяла серед європейських країн три типи державно-конфесійних відносин: 1) певна церква має статус державної (Англія, Данія, Греція); 2) відносини між державою і церквою оформлені у вигляді конкордату, такий тип також можна назвати системою розподілу та співпраці (Німеччина, Бельгія, Іспанія, Італія, Польща, Португалія); 3) секуляризована або світська модель (Франція, Нідерланди, Ірландія) [18]. Проте, як зауважувала науковець, формальна модель далеко не завжди визначає той рівень свободи, який держава надає певним релігійним практикам. Урахування досвіду кожної із зазначених моделей побудови державно-церковних відносин буде вельми корисним для України з огляду на її пошуки оптимальних шляхів імплементації відповідних нормативно-правових актів європейського законодавства.

Імплементація зарубіжного досвіду нормативного забезпечення прав людини і релігійної свободи до вітчизняної правової системи відбувається на принципах доцільності; органічного поєднання мети і засобів; розбудови законодавчої бази з урахуванням норм, які фіксуються міжнародними документами із прав людини. Успішність подальшого шляху України до відповідності її законодавства міжнародним гуманітарним стандартам, а саме свободі думки, віросповідання й релігії, напряму залежить від того, як швидко наша країна буде приєднуватися до міжнародних угод, ратифікувати міжнародно-правові акти та використовувати у власному законодавстві прийняту в них термінологію, поширювати судову практику застосування норм прецедентного права, контролювати те, як у повсякденному житті суспільства дотримуються основні права і свободи, проводити відповідні заходи просвітницького характеру.

Список використаних джерел:

1. Лубська М. Релігієзнавчо-правовий аналіз змісту та реалізації принципу свободи совісті й віросповідання в Україні : автореферат дис.... канд. філос. наук : 09.00.11. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. С. 11.

2. Опанасюк В. Законодавство України про релігію і церкву. Суми : Вид-во СумДУ. 2008. С. 36.
3. Климов В. Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації: зміст та тенденції сучасних трансформацій. Релігійна свобода. Церква в Україні: уроки минулого, проблеми сьогодення. *Науковий щорічник*. Київ, 2003. № 7. С. 175.
4. Сорокун В.М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2009. С. 11.
5. Козленко В. Свобода совісті: релігієзнавчо-правові аспекти. СОФІЯ. *Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2014. № 2. С. 22.
6. Ткаченко Є. Право на свободу віросповідання: судовий захист та деякі проблеми реалізації. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2(8). С. 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_7.
7. Мищак І. Еволюція законодавчого забезпечення прав на свободу совісті та віросповідання в Україні у відповідності до міжнародних стандартів. *Практична філософія*. 2015. № 2. С. 135–140.
8. Новіков В., Боровікова В. Гарантованість свободи совісті та віросповідання в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 30.
9. Здіорук С. Природа між церковних конфліктів в православ'ї України. Релігійна свобода. Міжконфесійні відносини в умовах суспільно-політичних трансформацій в Україні. *Науковий щорічник*. Київ, 2005. № 9. С. 110.
10. Климов В. Формування і особливості української моделі державно-церковних відносин. Релігія і Церква років незалежності України. Монографія. Київ-Дрогобич, 2003. С. 376.
11. Виговський Л. Свобода совісті як гарантія функціонування релігійного комплексу в Україні. Релігійна свобода: на перехресті епох країн і культур. *Науковий щорічник*. № 19. Київ : УАР, 2016. С. 21.
12. Сопілко І., Возняк І. Сучасний стан правового регулювання свободи віросповідання в Україні та перспективи його вдосконалення. *Юридичний вісник*. 2013. № 1(26). С. 74.
13. Зіновій Антонюк, Віктор Єленський, Наталія Кочан, Мирослав Маринович, Всеволод Речицький. Записка з релігійного питання в Україні, підготовлена Громадською радою Українсько-американського Бюро прав людини. *Права людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини*. Київ – Харків, 1996. Вип. 15. С. 26.
14. Друзенко Г. Між традицією та свободою. URL : http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/10829/ 29 червня 2006.
15. Права людини в Україні – 2008. 6. Свобода думки, совісті та релігії. URL : <http://khp.org/index.php?id=1245854637>.
16. Васін М. Перспективи розвитку релігійного законодавства України. URL : http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/32950-perspektivi-rozvitku-religijnogo-zakonodavstva-ukrayini.html.
17. Никитченко О. Екуменічний рух у сучасній Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 10. С. 104.
18. Elizabeth F. Defeis (2006) “Religious Liberty and Protections in Europe”. *Journal of Catholic Legal Studies*: Vol. 45 : No. 1 , Article 6. Available at: URL : <https://scholarship.law.stjohns.edu/jcls/vol45/iss1/6>.